

hibi olmak için kendini onlar gibi gösteren, ancak onların hiçbir halinden haberdar olmayan ve nasip almayan kimsedir. Mustasvifler murdar ve haram et yiyen kurt gibidir. Kelâbâzî süfî ile ilgili bazı tariflere yer verdikten sonra süfîlere ayrıca vatanlarını terkettiler için "gurebâ", diyar diyar dolaştıkları için "seyyâhîn", seyahat ederken ihtiyaç halinde mağaralara sığındıkları için Horasanlılar'ca "mağaralılar" anlamına gelen "şikeftiyye", zaruret miktarı yiyip genellikle aç oldukları için Şamîler tarafından "cüiyye", sahip oldukları şeyleri dağıttıkları için ellerinde bir şey bulunmamakla "fukara", kalplerini nurlandırmaya çalıştıkları için de "nûriyye" gibi adlar verildiğini belirtir (*et-Ta'arruf*, s. 21-22). Türkçe'de "süfî" anlamına gelen sofu kelimesi aynı zamanda "cahil ve ham derviş" (süfî-i tîre-dil) anlamında da kullanılır. Yûnus Emre, "Ârifler ortasında sofuluk satmayalar" mısraında (*Yunus Emre Divânı*, II, 111) bu tür sofulara işaret etmektedir. Süfî olmadıkları halde mizaç ve tabiat itibarıyla onlara benzeyenlere "süfîmeşrep" denir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 839-841; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 366; Serrâc, *el-Lûma*, s. 40-43, 45-48; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 21-26; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 498; Sülemî, *Tabakât*, s. 489, 491; a.m.f., *Tasavvufun Ana İlkeleri: Sülemî'nin Risaleleri* (nşr. ve trc. Süleyman Ateş), Ankara 1981, metin: s. 10; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 17-24; VII, 346; Birûnî, *Tahkîkû mâ li'l-Hind*, Beyrut 1403/1983, s. 27-28; Kuşeyrî, *er-Risâle*, II, 550-557; Hücûrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 111-121; Ebû'l-Ferrec İbnü'l-Cevzî, *Telbisü'l-İblîs* (nşr. M. Emîn el-Hançî - M. Abduh ed-Dimaşkî), Kahire 1340, s. 171-173; Şehâbeddin es-Sühreverî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 59-70; Takyyüddin İbn Teymiyye, *el-Furkân* (nşr. Abdurrahman b. Abdülkerîm el-Yahyâ), Beyrut 1420/1999, s. 64-68; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004, s. 338; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 15-18; a.m.f., *Mukaddime*, III, 1098; Câmî, *Nefehât*, s. 9-13, 31; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 240^a-242^a, 249^a-255^a; Hüseyin Vassâf, *Seftne-i Evliyâ* (haz. Mehmed Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I, 21-23; Zekî Mübârek, *et-Ta'avvufü'l-İslâmî fi'l-edeb ve'l-ahlâk*, Kahire 1954, I, 41-55; R. A. Nicholson, *Fi't-Ta'avvufi'l-İslâmî ve târîhih* (trc. Ebû'l-Alâ el-Affî), Kahire 1375/1956, s. 66-69; a.m.f., *The Mystics of Islam*, London 1970, s. 2-4; Kâsim Ganî, *Târîh-i Tasavvuf der İslâm*, Tahrân 1340, s. 37-46; Ebû'l-Alâ el-Affî, *et-Ta'avvuf: es-Süvretü'r-rûhiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1963, s. 27, 34; İbrâhîm Besyûnî, *Neş'etü't-tasavvufi'l-İslâmî*, Kahire 1969, s. 9-17; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 36-42; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şîla beyne't-tasavvuf ve't-teşeyyûc*, Beyrut 1982, I, 281-305; L. Massignon, *Essay on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism* (trc. B. Clark), Notre Dame 1997, s. 104-106; a.m.f., "Tasavvuf", *İA*, XII/1, s. 26; "Sufiler" (trc. Abdullah Kartal), *Üdîlâhiyat Fakültesi Dergisi*, VI, Bursa 1994, s. 313-315; Pakalın, III, 252-253.

REŞAT ÖNGÖREN

SÜFİYYE

(bk. SÜFÎ).

SUFİRİYYE

(الصفریة)

İlk Hâricî fırkalarından biri.

İsmi ağırlıklı anlayışa göre kurucusu Ziyâd b. Asfar'dan (bazı kaynaklarda Abdullah b. Saffâr veya Abdullah b. Asfar) alan fırka Asfariyye ve Ziyâdiyye diye de anılmıştır (Makrîzî, II, 354). Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'ye göre Hâricîler'in ana fırkalarından biri olup Ezârika, Necedât ve İbâziyye dışındaki bütün Hâricî alt fırkaları ondan türemiştir (*Ma'âlât*, s. 101). Hâricîler'in 64 (683) yılında çeşitli fırkalara ayrılması üzerine Ezârika'nın lideri Nâfî' b. Ezrak'ın Basra Hâricîleri'ne gönderdiği bir mektup İbn Saffâr ile İbn İbâz arasında ayrılığa yol açmış ve Sufriyye'nin fırkalaşmasını hızlandırmıştır. Bazı kaynaklarda Mirdâs b. Udeyye fırkanın ilk imamı olarak anılır (Bağdâdî, s. 72).

Sufriyye'nin giriştiği siyasî faaliyetleri üç gruba ayırmak mümkündür. Birincisi, ilk Süfî liderleri olarak kabul edilen Sâlih b. Müserrah ile Şebîb b. Yezîd'in Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî'nin Irak valiliği dönemindeki ayaklanması, ikincisi Emevîler'in son devrinde Kuzey Afrika'da gerçekleştirdikleri isyanlar, üçüncüsü de Abbâsîler devrindeki isyanlardır. Bu sonuncu faaliyetler neticesinde Kuzey Afrika'nın Sicilmâse şehrinde Midrârîler Devleti kuruldu (Eş'arî, s. 75, 128). Sufriyye önce Sâlih'in, ardından Şebîb'in ölümüyle Irak bölgesindeki gücünü kaybederken Kuzey Afrika'da kuvvetlendi. Burada siyasî idarelerden uzakta bulunması ve mutedil görüşlere sahip olması sayesinde Berberîler arasında hızla yayılma imkânı buldu; kabile reislerinin ve ileri gelenlerin 122 (740) yılı civarında kendilerine katılmasıyla güç kazandı. Ebû Kur'e'nin Tilimsân'da Süfî liderliğini ele geçirmesi ve 125'te (743) "emîrül-müminîn" unvanıyla anılması da fırkayı biraz daha kuvvetlendirdi. Ebû'l-Kâsim'ın 140 (757) yılında Sufriyye'nin imamı olmasıyla birlikte birçok kabilenin kendilerine katılması sağlandı; nihayet Abbâsî idaresinden uzakta Midrârîler Devleti'nin temeli atıldı. Yine bu dönemde Sufriyye'ye mensup Berberîler, Tilimsân'da küçük bir devlet kurdular. Kuzey Afrika'da İbâzîler ve Süfîler 153'te (770) Kayrevan'ı geri almak amacıyla birleştiler de iki yıl sonra ağır bir yenilgi sonucunu burayı kaybettiler.

Sufriyye'nin fikir ve uygulamaları Hâricî fırkalarının en mutedili olan İbâziyye'ye daha yakındır. Onların bu konumu varlıklarını daha uzun bir müddet sürdürmelerini sağladı. İbn Hazm, kendi zamanında İbâziyye ile Sufriyye'den başka Hâricî fırkası kalmadığını belirterek bu duruma dikkat çekmiştir (*el-Fasl*, IV, 190). Başlangıçtaki Sufriyye-İbâziyye mücadelesine rağmen bazı Süfîler zaman içinde İbâziyye'nin görüşlerini benimsedi. Sufriyye mensuplarının küçük bir kısmının Kuzey Afrika'nın kırsal kesimlerinde günümüze kadar varlıklarını sürdürdüğü bilinmektedir. Fırka yaşadığı toplumun insanları üzerinde etkili olmuş ve tarih boyunca birçok bilgin ve hatip yetiştirmiştir. Bunlar arasında Ma'mer b. Müsennâ, İmrân b. Hittân (Eş'arî, s. 120), Sâlih b. Müserrah, Tırmâmâh b. Hakîm ve Dahhâk b. Kays zikredilebilir. Sâlih b. Müserrah'ın görüşlerini kabul etmeyerek ondan ayrılanlar Râcia, Sufriyye'nin tekfir anlayışına daha toleranslı yaklaşanlar da Fazliyye adlı fırkaları oluşturmuşlardır.

Süfîler'e ait günümüze ulaşan herhangi bir eser bilinmemektedir. İlgili kaynakların verdiği bilgilere göre Sufriyye'nin başlıca görüşleri şunlardır: 1. Kendi mezheplerinden olmayan müslümanlara karşı belirli bir süre savaş açmamak gerekir. Nitekim Şehristânî, bu zümrenin savaşa katılmayanları (kaade) -din ve itikad alanında kendilerine paralel bir çizgide bulunmaları halinde- tekfir etmediklerini belirtir (*el-Milel*, I, 137). 2. Sorgulamadan cezalandırmaya karşı çıkan Sufriyye, hem müşriklerin çocuklarının cehennemlik olmadığını savunmuş hem de onların sorgulamadan öldürülmesini reddetmiştir. 3. Takyyenin amelde değil ancak sözde câiz olduğunu benimsemişlerdir. 4. Kendileriyle birlikte isyan ettikleri halde savaşa katılmayanları inanç birliğini korumaları şartıyla tekfir etmemişlerdir. 5. Had uygulamasını gerektirici bir suç işleyen ve kendisine zina, sîrkât ve kazif gibi fiillerinden dolayı had uygulanan kimse sadece zâni, hırsız veya kâzif diye anılır; kâfir ve müşrik olarak nitelendirilmez. 6. Şartlara uygun bir imam seçilinceye kadar isyanın esas alınmasını benimsemekle birlikte onlara göre insanların başında mutlaka bir imamın bulunması şart değildir (bk. HÂRICÎLER).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 54-60, 123, 325, 382; II, 420; III, 907; IV, 996; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 108, 399-400; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed Dâli), Beyrut 1406/1986, III, 1077-1078, 1083, 1203, 1221; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 517; V, 528, 565, 569, 613-614;

VI, 29, 139; VII, 103-109, 112-172; Eş'arî, *Mağâ-lât* (Ritter), s. 75-131; Ebû'l-Hüseyn el-Malatî, *et-Tenbîh ve'l-red* (nşr. S. Dederling), İstanbul 1936, s. 52, 135, 178-179; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Farâk beyne'l-fırâk* (nşr. Muhammed Bedr), Kahire 1328/1910, s. 54-92, 263-265; İbn Hazm, *el-Faşl*, II, 113 vd.; IV, 188-192; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 137; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Leipzig 1973, I, 815 vd.; II, 484; Zehebî, *A'lâmü'n-nü-belâ*, IV, 214; V, 20-27; IX, 445; İbn Haldûn, *el-İber* (nşr. Halîl Şehhâte – Süheyl Zekkâr), Beyrut 1408, III, 182-184, 203; Makrîzî, *el-Hıttâ*, II, 354; W. Schwartz, *Die Anfänge der Ibaditen in Nordafrika*, Wiesbaden 1983, s. 98, 276-278; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-Mağrib ve haðâretüh*, Beyrut 1412/1992, I, 335-340; Adnan Demircan, *Hâricîler'in Siyâsî Faaliyetleri*, İstanbul 1996, s. 121-129, 195-210, 231-240; M. Şerefeddin Yaltkaya, "İslâm'da İlk Fikrî Hareketler ve Dinî Mezhepler: Havâric", *DİFM*, sy. 14 (1930), s. 4-16; K. Lewinstein, "Making and Unmaking a Sect: The Hesiographers and the Sufriyya", *StI*, LXXVI (1992), s. 75-96; a.mlf., "Sufriyya", *El²* (İng.), IX, 766-769; M. Fierro, "al-Asfar", *StI*, LXXVII (1993), s. 169-181; Mehmet Dalkılıç, "Hâricîlerin 'İtidâl' Arayışı ve Sufriyye", *İİ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 12, İstanbul 2005, s. 19-50; G. Levi Della Vida, "Sufriyye", *İA*, X, 782.

MEHMET DALKILIÇ

SUGÜR

(السُغُور)

İslâm devletlerinin
gayri müslim devletlerle
sınır teşkil eden
müstahkem şehir ve kalelerin
bulunduğu uç bölgeleri.

Sözlükte "geçit, düşman saldırısına açık yer, sınır" gibi anlamlara gelen *sagr* kelimesinin çoğulu olan *sugür*, dârü'lislâm adı verilen İslâm ülkesiyle dârü'lharp denilen gayri müslim ülkeleri birbirinden ayıran sınır bölgelerine ve geçiş noktalarına verilen addır. Sugür, daha ziyade Anadolu'nun güneyindeki Arap-Bizans sınır bölgesini ve Endülüs'te İslâm devletiyle kuzeydeki hristiyan krallıklar arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Bazan da Mısır, Kafkasya ve Orta Asya gibi bölgelerde yer alan, buradaki çeşitli kavim ve topluluklara karşı tahkim edilen şehirleri belirtmektedir. Meselâ *Hudûdü'l-âlem*'de (s. 133, 144, 152) Dihistân'ın Oğuzlar'a, Tiflis'in Gürcüler'e ve Asvan'ın Nübeliler'e karşı birer kale görevi yaptığı anlatılırken *sagr* kelimesine yer verilmektedir. Denizden gelmesi muhtemel düşman saldırılarına karşı açık olan müslümanlara ait sahil şehirleri için de *sagr* kelimesi kullanılmıştır. Ebû Muhammed Abdullah Tayyib b. Abdullah'ın Aden tarihine dair eserine *Târîhu Şağri 'Aden* adını vermesi bunun örneklerinden-

dir. Kudâme b. Ca'fer, İslâm topraklarının sınırlarından bahsederken Suriye, Filistin ve Mısır'da yer alan sahil şehirlerini "es-Sugürü'l-bahriyye" başlığı altında zikreder (*el-Harâc*, s. 255).

Hz. Ömer zamanında Suriye ve el-Cezîre'nin fethinden sonra İslâm devletinin sınırları Toroslar'a dayanmış, Toroslar İslâm devletiyle Bizans arasında tabii bir engel teşkil etmişti. Bizans İmparatoru Herakleios, sınır bölgelerinde yaşayan halkı İslâm ordularının tehdit ve saldırılarından korumak amacıyla iç kısımlara çekerek geniş bir sahayı boş bırakmıştır. Bizans kaynaklarında Ta Stomia adıyla kaydedilen, müslümanların "davâhî" (dış bölge) veya "davâhî'r-Rûm" adını verdikleri bu saha Emevîler zamanında iskân edilmeye ve müstahkem yerler kurulmaya başlanmıştır. Askerî maksatlarla özel olarak tahkim edilen bu bölgeye Sugür denilmektedir. Tarsus'tan başlayarak Adana-Misis (Massîsa)-Maraş-Malatya hattını takip ederek doğuya doğru Fırat'a kadar uzanan bölge iki kısma ayrılıyordu: Merkezi Maraş olan Sugürüşşâm ve merkezi Malatya olan Sugürülceze. İslâm-Bizans mücadelesinde önemli rol oynayan bu bölgede kurulan şehirler askerî yolların birleştiği noktalarda, geçitlerin girişlerinde yer alıyordu ve idarî bakımdan Suriye'deki Cündiknesrîn'e bağlıydı. Cündiknesrîn özellikle Abbâsî Halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr döneminden itibaren çok büyümüştü. Bu sebeple Sugür şehirleri yeniden tamir ve tahkim edilmeye başlanmıştır. 139'da (756-57) Sugür ve el-Cezîre Valisi Abdülvehhâb b. İbrâhim, Mansûr'un emri üzerine Hasan b. Kahtabe et-Tâî ile birlikte Malatya'ya gitmiş, şehri tahkim ederek buraya Horasanlı askerler yerleştirmiştir. 141-142 (758-759) yıllarında Adana tahkim edilmiş ve Sâlih b. Ali b. Abdullah idaresinde şehre Horasanlı birlikler yerleştirilmiştir. Hârûnürreşid, tahta çıktığı 170 (786-87) yılından itibaren sınır şehirlerini tahkim ettirdiği gibi Menbic, Dülûk, Ra'bân, Kûrus, Antakya ve Tîzîn'i Kinnesrîn'den ayırıp Cündilavâsım veya kısaca Avâsım adıyla müstakil bir bölge haline getirmiş, burayı tamamen askerî teşkilâta bağlayarak müstahkem noktalara savaş birlikleri yerleştirmiştir (Belâzûrî, s. 180, 223; Taberî, VIII, 234; ayrıca bk. AVÂSİM). 171 (787) yılı yazında Hârûnürreşid'in emriyle Bizans seferine çıkan Herseme b. A'yen aynı zamanda Tarsus'un tahkimiyi de görevlendirilmişti. Herseme bu görevi Ebû Süleyman Feret el-Hâdim et-Türkî'ye vermiş, şehrin imarı tamamlanınca buraya çeşitli bölge-

lerden askerî birlikler getirilip yerleştirilmiştir. İlk grup Horasanlı 3000 kişiden oluşmaktaydı. 180'de (796) Aynizerbe tahkim edilmiş, 193-194 (809-810) yıllarında Adana imar ve tahkim edilerek askerî birlikler iskân edilmiştir. Bu görevi yerine getiren Ebû Süleyman et-Türkî, Sugür âmili olup Emîn döneminde de görevinde kalmıştır. Me'mûn 213'te (828) oğlu Abbas'ı el-Cezîre, Sugür ve Avâsım valiliğine tayin etmiş, iki yıl sonra bizzat ordunun başında Bizans seferine çıkmıştır. 218'de (833) büyük bir orduyla çıktığı dördüncü ve son Bizans seferinde Pozantı'da vefat etmiştir. Müslümanlarla Bizans arasında birçok mücadeleye sahne olan Avâsım ve Sugür bölgeleri, IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans'ın arka arkaya düzenlediği akınların hedefi olmuş, Adana, Misis ve Tarsus Bizans'ın eline geçmiştir (354/965). Hamdânî Hükümdan Seyfûddeve, Bizans hücumlarını bir süre için durdurmuşsa da ölümünden sonra Bizans bölgede üstünlüğü ele geçirmiştir.

Sugür'un Bizans sınırına en yakın bölgede yer alan müstahkem kale ve şehirleri, Avâsım'ın ise bu hattın güneyindeki müstahkem kale ve şehirler kuşağını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İslâm kaynaklarında Sugür idarî açıdan bazan müstakil bir bölge, bazan da Avâsım'a bağlı idarî bölge olarak kaydedilmektedir. İslâm coğrafyacılarından İstahrî, Sugür şehirlerini Malatya, Hades, Maraş, Hârûniye, Kenîsetüssevdâ, Aynizerbe, Misis, Adana ve Tarsus şeklinde sıralayarak Sugürüşşâm ile Sugürülceze'yi birbirinden Lükâm (Amanos) dağının ayırdığını söyler. Malatya ile Maraş arasına Sugürülceze denildiğini, fakat bu adlandırmanın coğrafi açıdan değil el-Cezîre'den çok sayıda insanın buraya gelip ribâtlarda kalması ve gazâlara iştirak etmesi sebebiyle verildiğini belirtir ve Sugür'un idarî açıdan Suriye bölgesine bağlı olduğunu ilâve eder (*Mesâlik*, s. 55-56). İbn Havkal da aynı bilgileri verir (*Şûretü'l-'arâz*, s. 165, 168). Şeyhürrabve ed-Dımaşki, Sugürülceze'nin Malatya, Kemah, Samsat, el-Bîre, Hısnımansûr, Kal'atürrûm, Hades ve Maraş'ı; Sugürüşşâm'ın Tarsus, Adana, Misis, Hârûniye, Sis ve Ayâs'ı içine aldığını kaydeder (*Nuhbetü'd-dehr*, s. 214). Kalkaşendî, Memlûkler dönemindeki idarî merkezleri sıralarken Sugür bölgesinden de bahsederek sekizinin Sugür, Avâsım ve çevresinde (Malatya, Divriği, Darende, Elbistan, Ayas, Tarsus, Adana, Sifendekâr ve Sis), üçünün (el-Bîre, Kal'atü'ca'ber ve Urfa) el-Cezîre'de bulunduğunu belirtir (*Şubhu'l-a'sâ*, IV, 228-229).